

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 341.322.5
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2021.26.06>

САДОВА Т. С.,
аспірантка 4 року навчання
кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЯК ЕЛЕМЕНТ СКЛАДУ МІЖНАРОДНИХ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Анотація. У статті досліджено положення про об'єктивну сторону міжнародних воєнних злочинів проти довкілля. Розглянуто характерні ознаки об'єктивної сторони, а також джерела міжнародного кримінального права, в яких міститься характеристика об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти довкілля. Автором проаналізовано низку міжнародних документів: Римський Статут Міжнародного кримінального суду, Елементи злочинів, передбачені у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року. Виявлено причини, через які виснаження або руйнування екологічних об'єктів перешкоджає поверненню до нормального життя після закінчення збройного конфлікту. Згадано ситуації, за яких ускладнюється втілення програм відновлення довкілля після завершення збройного конфлікту. Доведено причини, чому саме особлива увага в аналізі положень стосовно об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти довкілля приділяється Римському статуту Міжнародного кримінального суду (на відміну від інших джерел міжнародного кримінального права). Зазначено, чому саме шкода навколишньому середовищу, заподіяна під час збройного конфлікту, зазвичай посилює цикли збройного насильства. Виокремлено діяння, наслідки і причинний зв'язок між діяннями і наслідками як основні елементи об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти довкілля. У статті схарактеризовано обстановку як факультативний елемент об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти довкілля. У межах дослідження авторкою проаналізовано дві форми обстановки, серед яких здійснення міжнародних воєнних злочинів проти довкілля відбувається під час міжнародних збройних конфліктів і під час збройного конфлікту неміжнародного характеру. Наведено рішення за справами Міжнародного

кримінального суду «Прокурор проти Лубанго» від 14.03.2012 № ІСС-01/04-01/06, «Прокурор проти Жермена Катанги» від 7.03.2014 № ІСС-01/04-01/07 як приклади застосування міжнародно-правових положень у контексті збройних конфліктів неміжнародного характеру. За результатами дослідження зроблено пропозиції щодо розширення положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду у трактуванні обстановки як елемента об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти доквілля. Цей підхід урівноважить застосування норм міжнародного гуманітарного права до ситуацій озброєних конфліктів внутрішнього характеру, у межах яких останнім часом усе частіше завдається значна шкода навколишньому середовищу, котра, як наслідок, впливає на загальнопланетарний стан доквілля. Така пропозиція є особливо актуальною з огляду на ситуацію в Україні.

Ключові слова: об'єктивна сторона, міжнародні воєнні злочини проти доквілля, міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт неміжнародного характеру.

Постановка проблеми. У міру того, як у всьому світі продовжують розпалюватися збройні конфлікти, загроза нанесення значної шкоди доквіллю є повторюваною і зростаючою. Наявність збройного конфлікту є характерною ознакою об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти доквілля. У Римському статуті Міжнародного кримінального суду велика увага приділяється опису обстановки здійснення міжнародних воєнних злочинів проти доквілля. У Римському статуті Міжнародного кримінального суду згадується про серйозні порушення законів і звичаїв, застосованих у міжнародних збройних конфліктах у встановлених межах міжнародного права [1, ст. 8]. Проте зовсім не згадується здійснення подібних протиправних дій під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, який підриває та часто не дозволяє працювати органам державної влади та органам місцевого самоврядування, які зазвичай регулюють відносини у сфері забезпечення охорони доквілля. На тлі того, що національне право не завжди здатне забезпечити умови притягнення до відповідальності за скоєння злочинів проти доквілля, більшої значущості набуває міжнародне кримінальне право. Саме тому наукові дослідження із цієї теми набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим елементом складу міжнародних воєнних злочинів проти доквілля є об'єктивна сторона злочину. Деякі питання, пов'язані із дослідженням об'єктивної сторони воєнних злочинів проти доквілля, розглядалися у працях таких науковців, як А. Б. Блага, С. В. Виноградов, І. В. Загороднюк, Т. Р. Короткий, А. В. Кукушкіна, О. А. Мартиненко, М. О. Медведева, В. В. Пархоменко, Л. В. Сперанська та інших.

У дисертаційному дослідженні «Імплементация норм міжнародного кримінального права про воєнні злочини у Кримінальний кодекс України» М. В. Піддубна приділяє увагу характеристиці воєнних злочинів загалом; невелике місце займає у дослідженні характеристика об'єктивної сторони воєнних злочинів проти доквілля. Досліджуючи міжнародно-пра-

вові аспекти міжнародного гуманітарного права та охорони довкілля у період збройних конфліктів, А. В. Кукушкіна відмічає важливі обмеження ведення війни, які встановлюються концепцією пропорційності. Науковець згадує вказану концепцію як характеристику об'єктивної сторони воєнних злочинів проти довкілля і тлумачить її як дозвіл лише на ті акти війни, які пропорційні законній задачі військової операції і дійсно потрібні для виконання подібного завдання. Але у доктрині міжнародного кримінального права наразі не вистачає наукових робіт, присвячених більш детальному дослідженню об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти довкілля.

Мета роботи полягає у дослідженні основних елементів об'єктивної сторони воєнних злочинів проти довкілля у міжнародному кримінальному праві, виокремленні та аналізі їхніх ключових ознак. Особлива увага приділятиметься обставині як факультативній ознаці об'єктивної сторони зазначених злочинів.

Виклад основного матеріалу. В Елементах злочинів, передбачених у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (далі – Елементи злочинів), вказується характеристика окремих елементів складу воєнних злочинів, зазначених у п. b. iv ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, у вигляді заподіяння непропорційної випадкової загибелі, каліцтва або збитку. Остання характеристика стосується саме злочинів проти довкілля. Беручи до уваги, що у міжнародному кримінальному праві серед форм злочинного діяння допускається як дія, так і бездіяльність, ми схильні вважати, що об'єктивна сторона міжнародних воєнних злочинів проти довкілля характеризується наявністю дії, тобто активною поведінкою суб'єкту, оскільки у п. b. iv ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказується, що «...виконавець здійснив напад». Окрім того, у вищезазначеному документі відмічається: «напад носив такий характер, що він став причиною ... великої, довгострокової і серйозної шкоди довкіллю, і така ... шкода була за своїм характером явно непропорційною порівняно із конкретною та очікуваною загальною військовою перевагою» [2, с. 143], тобто указане діяння заподіює суспільно-небезпечні наслідки.

У випадку міжнародних воєнних злочинів проти довкілля для виявлення складу злочину потрібно встановити злочинні наслідки. Важливо підкреслити, що такі наслідки у вигляді шкоди довкіллю, заподіяної під час збройного конфлікту, зазвичай посилюють цикли збройного насильства, оскільки вони зміцнюють позиції сторін, які беруть участь у збройному конфлікті, унаслідок скорочення наявних природних ресурсів. Виснаження або руйнування екологічних об'єктів перешкоджає поверненню до нормального життя, оскільки усуває засоби перезапуску економіки для підвищення шансів на успішний результат ведення збройного конфлікту – досягнення миру. Збройний конфлікт зазвичай призводить до великомасштабного переміщення цивільного населення, що збільшує

навантаження на і без того виснажені ресурси та ускладнює здійснення програм відновлення довкілля [3, с. 394]. Немає ніяких доказів того, що вказані наслідки є більш поширеними або більш серйозними, аніж ті, які завдаються під час збройного конфлікту неміжнародного характеру. Слід звернути увагу на те, що наслідки можуть настати через певний проміжок часу після скоєння міжнародного воєнного злочину проти довкілля. Наприклад, використання наземних мін широко поширене у збройних силах і вбиває не тільки людей, але і тварин через довгий час після закінчення конфлікту. Програма Організації Об'єднаних Націй із довкілля (ЮНЕП) повідомляє, що в Анголі наземні міни призвели до загибелі декількох тисяч тварин, зокрема антилоп і слонів [3, с. 64].

Така факультативна ознака об'єктивної сторони, як обстановка, за якої вчиняються протиправні дії, також знайшла своє відображення в Елементах злочинів і проявляється за умови обов'язкової наявності збройного конфлікту. У самому документі вказано, що «діяння мало місце у контексті міжнародного збройного конфлікту і було пов'язане з ним» [2, с. 144].

Але у доктрині міжнародного кримінального права існує позиція, відповідно до якої відсутність поняття «неміжнародний збройний конфлікт» в описі об'єктивної сторони воєнних злочинів проти довкілля, що міститься в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, є прогалиною [4, с. 223]. Проте у деяких джерелах міжнародного права згадуються обидва види збройних конфліктів. Наприклад, Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року і Додаткові протоколи до них 1977 року застосовуються як до міжнародного збройного конфлікту, так і до збройного конфлікту неміжнародного характеру. Водночас «ситуація» скоєння багатьох воєнних злочинів одночасно і нерозривно характеризується часом, місцем і обстановкою їх здійснення [5, ст. 3]. Незважаючи на те, що деякі джерела міжнародного права у своїх положеннях згадують про обидва види збройного конфлікту як характеристику об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти довкілля, Римському статуту Міжнародного кримінального суду це не є властивим. Однак, на нашу думку, це є важливим, адже саме положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду застосовується у діяльності Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), який вважається єдиним міжнародним кримінальним судом із потенційно необмеженою географічною юрисдикцією.

Слід звернути увагу на те, що ця прогалина Римського статуту Міжнародного кримінального суду була врахована у національному кримінальному праві України, а саме у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права», прийнятого 20.05.2021 р. Зокрема, у статті 438 bis згадується про зв'язок умисного вчинення із міжнародним збройним конфліктом і про зв'язок зі збройним конфліктом неміжнародного характеру [6, ст. 438 bis]. Цікаво, що у пункті 2 статті 136 Кримінального кодексу Республіки Білорусь, де йдеться про умисне заподіяння

широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу, ці протиправні дії мають вчинятися у контексті збройного конфлікту загалом [7, ст. 136]. Отже, існують випадки, коли у кримінальних кодексах деяких країн конкретний вид збройного конфлікту не вказується, тому, на нашу думку, є ймовірність застосування такої норми як до міжнародного збройного конфлікту, так і до збройного конфлікту неміжнародного характеру.

Водночас обстановка як елемент об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти довкілля у розумінні статті 8 (2) (b) (iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду наразі передбачає тільки наявність міжнародного збройного конфлікту. Положення цієї статті не можна застосувати до міжнародних воєнних злочинів проти довкілля, що вчиняються під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, хоча вони є не менш важливими у сфері екологічної безпеки всього людства.

Тим паче, що міжнародне кримінальне право має досвід застосування своїх положень у контексті збройних конфліктів неміжнародного характеру. Прикладами слугують рішення за справами МКС: «Прокурор проти Лубанго» від 14.03.2012 № ICC-01/04-01/06 [8], «Прокурор проти Жермена Катанги» від 7.03.2014 № ICC-01/04-01/07 [9], Рішення за справою Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії «Прокурор проти Любе Бошкоскі та Йохана Тарчуловські» від 10.07.2008 № IT-04-82-T [10].

Слід розглянути можливість внесення змін до статті 8 (2) (b) Римського статуту Міжнародного кримінального суду, які зазвичай будуть охоплювати широкий спектр правових інструментів. Надалі такі зміни можуть бути основою і прикладом для деяких країн щодо внесення змін у національні кримінальні кодекси, оскільки це питання стосується серйозної екологічної шкоди.

Тому, на нашу думку, статтю 8 (2) (b) Римського статуту Міжнародного кримінального суду потрібно викласти у такій редакції: «... інші серйозні порушення законів і звичаїв, застосованих у міжнародних збройних конфліктах і *збройних конфліктах неміжнародного характеру* у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке із наступних діянь...». Цікавим є той факт, що існує аналогічний прецедент для створення заборони на здійснення протиправних дій, указаних у статті 8 (2) (b) (iv) під час збройного конфлікту неміжнародного характеру. На Кампальській оглядовій конференції у 2010 році були застосовані положення статей Римського статуту Міжнародного кримінального суду, які стосувались отрути або отруєної зброї, задушливих газів, рідин, матеріалів або пристроїв і розширювальних куль. На момент прийняття Римського статуту Міжнародного кримінального суду ці дії були криміналізовані тільки у контексті міжнародного збройного конфлікту, але у 2010 році були поширені на ті ж самі дії, скоєні під час збройного конфлікту неміжнародного характеру [11, с. 1223].

Важливим елементом об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти довкілля є наявність причинного зв'язку між діянням (діяннями) та наслідками. Загалом існує безліч «ланок» між діянням (діяннями)

та наслідками, тому доречно підкреслити, що такий елемент об'єктивної сторони, як причинний зв'язок, є досить складним. Оскільки у п. b. iv ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказується: «...що такий напад стане причиною...» [1, ст. 8], тому справедливо вважати, що існує причинний зв'язок між діянням та наслідками. Водночас зазначається, що вираз «конкретна і безпосередня військова перевага» означає військову перевагу, яку передбачає виконавець у конкретний момент часу. Така перевага може бути чи не бути за часом або географічно пов'язана з об'єктом нападу. Той факт, що у положенні про цей злочин допускається можливість заподіяння на законних підставах випадкової загибелі або супутньої шкоди, жодним чином не виправдовує будь-яке порушення права, застосовуваного у збройному конфлікті. У ньому також не розглядається питання про виправдання дій у воєнний час або про інші норми, пов'язані з *jus ad bellum*. Це положення відображає вимогу про пропорційність, яка обов'язково враховується під час визначення правомірності будь-яких військових дій під час збройного конфлікту [2, с. 144].

Висновки. Отже, основними ознаками об'єктивної сторони міжнародних воєнних злочинів проти довілля є: 1) наявність дії у формі здійснення нападу, що є активною поведінкою суб'єкту; 2) суспільно-небезпечні наслідки у формі великої, довгострокової і серйозної шкоди довіллю, а також такої шкоди, яка була за своїм характером явно непропорційною порівняно із конкретною та очікуваною загальною військовою перевагою; 3) наявність причинного зв'язку між дією у формі здійснення нападу та наслідками у формі великої, довгострокової і серйозної шкоди довіллю, а також такої шкоди, яка була за своїм характером явно непропорційною порівняно із конкретною і прямо очікуваною загальною військовою перевагою; 4) наявність такої факультативної ознаки, як обстановка, якій власitive здійснення міжнародних воєнних злочинів проти довілля під час збройного конфлікту.

Із приводу останнього положення слід зазначити, що у Римському статуті Міжнародного кримінального суду є тільки одне положення щодо екологічної шкоди, нанесеної під час збройного конфлікту, і це положення застосовується тільки у контексті міжнародного збройного конфлікту. Отже, виникає питання про необхідність внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, які б доповнювали положення статті 8 (2) (b) Римського статуту Міжнародного кримінального суду у такий спосіб: «...інші серйозні порушення законів і звичаїв, застосованих у міжнародних збройних конфліктах і збройних конфліктах неміжнародного характеру у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з наступних діянь...». Ми схильні вважати, що такі зміни потрібні, оскільки заборона відповідної протиправної поведінки за міжнародним кримінальним правом стосовно збройних конфліктів міжнародного характеру вказує на те, що міжнародне співтовариство вважає таку поведінку досить серйозною загрозою, рівень якої не зменшується в умовах збройного конфлікту

неміжнародного характеру. Рішення МКС у подібних справах будуть застережливим сигналом для суб'єктів у всьому світі, які завдають шкоди навколишньому середовищу під час збройних конфліктів будь-якого виду. Захист довкілля відповідає цінностям, які лежать в основі Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що особливо важливо для майбутніх жителів Землі. У преамбулі Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказується, що Римський статут Міжнародного кримінального суду призначений для захисту нинішнього населення світу та «майбутніх поколінь» [1]. У цьому сенсі розширення положень статті 8 (2) (b) Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо захисту довкілля від непропорційної шкоди, заподіяної під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, відповідатиме консенсусу, досягнутому в Римі у 1998 році.

Література:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 20.09.2021)
2. Элементы преступлений. URL: https://www.un.org/ru/documents/rules/icc_elements.pdf (дата звернення: 19.09.2021)
3. UNEP in 2006. URL: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7476/-UNEP%202006%20Annual%20Report-2007755.pdf> (дата звернення: 02.09.2021).
4. Freeland S. Addressing the Intentional Destruction of the Environment During Warfare under the Rome Statute of the International Criminal Court : diss. ... Ph. D. : Maastricht: Maastricht University, 2015. 353 p.
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 21.10.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 08.09.2021).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Закон України від 20.05.2021 № 2689. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 14.09.2021).
7. Уголовный Кодекс Республики Беларусь 275-3 от 9 июля 1999 года URL: https://kodeksy-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb/136.htm (дата звернення: 05.09.2021).
8. Lubanga Case. The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, № ICC-01/04-01/06. URL: <https://www.icc-cpi.int/drc/lubanga> (дата звернення: 17.09.2021).
9. Katanga Case. The Prosecutor v. Germain Katanga, № ICC-01/04-01/07. URL: <https://www.icc-cpi.int/drc/katanga> (дата звернення: 15.09.2021).
10. Prosecutor v. Ljube Boskoski Johan Tarculovski. № IT-04-82-pt. URL: https://www.icty.org/x/cases/boskoski_tarculovski/tdec/en/050718.htm (дата звернення: 11.09.2021).
11. Webb P, Alamuddin A. Expanding Jurisdiction over War Crimes under Article 8 of the ICC Statute. *Journal of International Criminal Justice*. 2010. Vol. 8, No 5. P. 1219–1243.

Sadova T. Actus Reus as an Element of the Structure of International War Crimes against the Environment

Summary. *Actus reus* of international war crimes against the environment has been explored in the article. The author has considered its essential features. The sources of international criminal law, which describe *actus reus* of international war crimes against the environment, have been

investigated. Among them: the Rome Statute of the International Criminal Court, the Elements of Crimes provided for in the Rome Statute of the International Criminal Court, the Geneva Conventions for the Protection of Victims of War of 1949 and the Additional Protocols to them of 1977 and 2005. The reasons that explain why depletion or destruction of the environment prevents return to normal life after the end of an armed conflict are revealed. The situations in which the implementation of environmental recovery programs after the end of an armed conflict is complicated are mentioned. The Rome Statute of the International Criminal Court is given special attention in the analysis of the provisions concerning *actus reus* of international war crimes against the environment. It is stated that damage to the environment caused during an armed conflict usually exacerbates violence. Acts, consequences and causation between actions and consequences are singled out as the main elements of the *actus reus* of international war crimes against the environment. Attendant circumstances as an optional element of *actus reus* of international war crimes against the environment is analyzed in detail. The author has analyzed two forms of such circumstances. They include the presence of an international armed conflict and the presence of a non-international armed conflict. The decisions of the International Criminal Court “Prosecutor v. Lubango” of 14 March 2012 № ICC-01 / 04-01 / 06, “Prosecutor v. Germain Katanga” of 7 March 2014 № ICC-01 / 04-01 / 07 are used as a base for the research as well. The author has mentioned these court decisions in the article as examples of the application of international legal provisions in the context of non-international armed conflicts. Consequently, the author has made a proposal to extend the provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court about attendant circumstances as an element of *actus reus* of international war crimes against the environment.

Key words: *actus reus*, international war crimes against the environment, international armed conflict, non-international armed conflict.